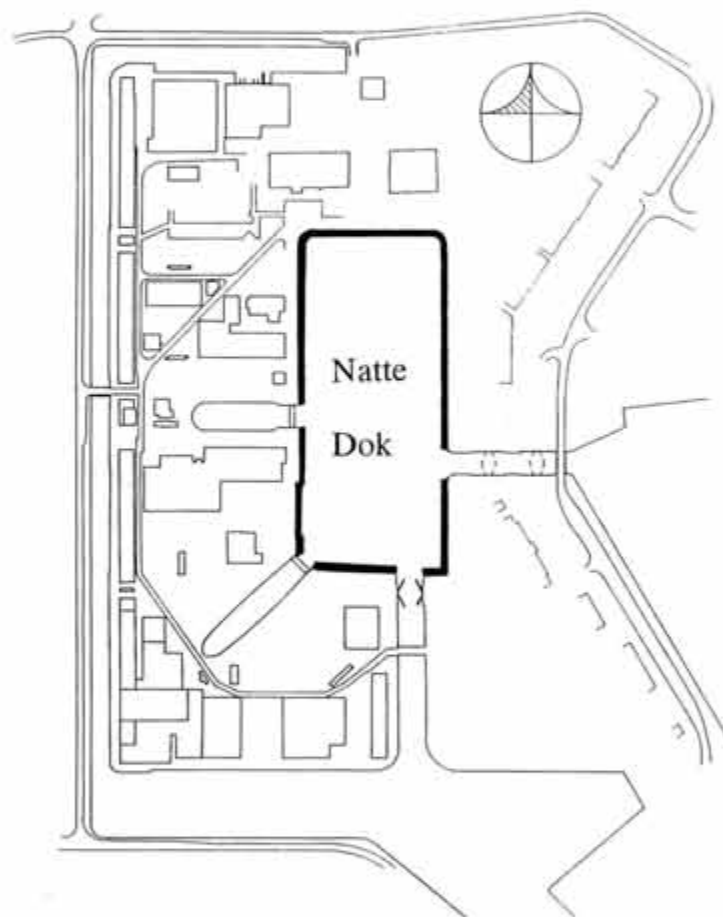

OUDE RIJKSWERF NATTE DOK

Den Helder

Kamphuis, bureau voor bouwhistorie
Bureau voor bouwhistorisch onderzoek, J.A. van der Hoeve

In opdracht van:
Gemeente Den Helder

Oude Rijkswerf: Natte Dok

te Den Helder

Delft, december 1997

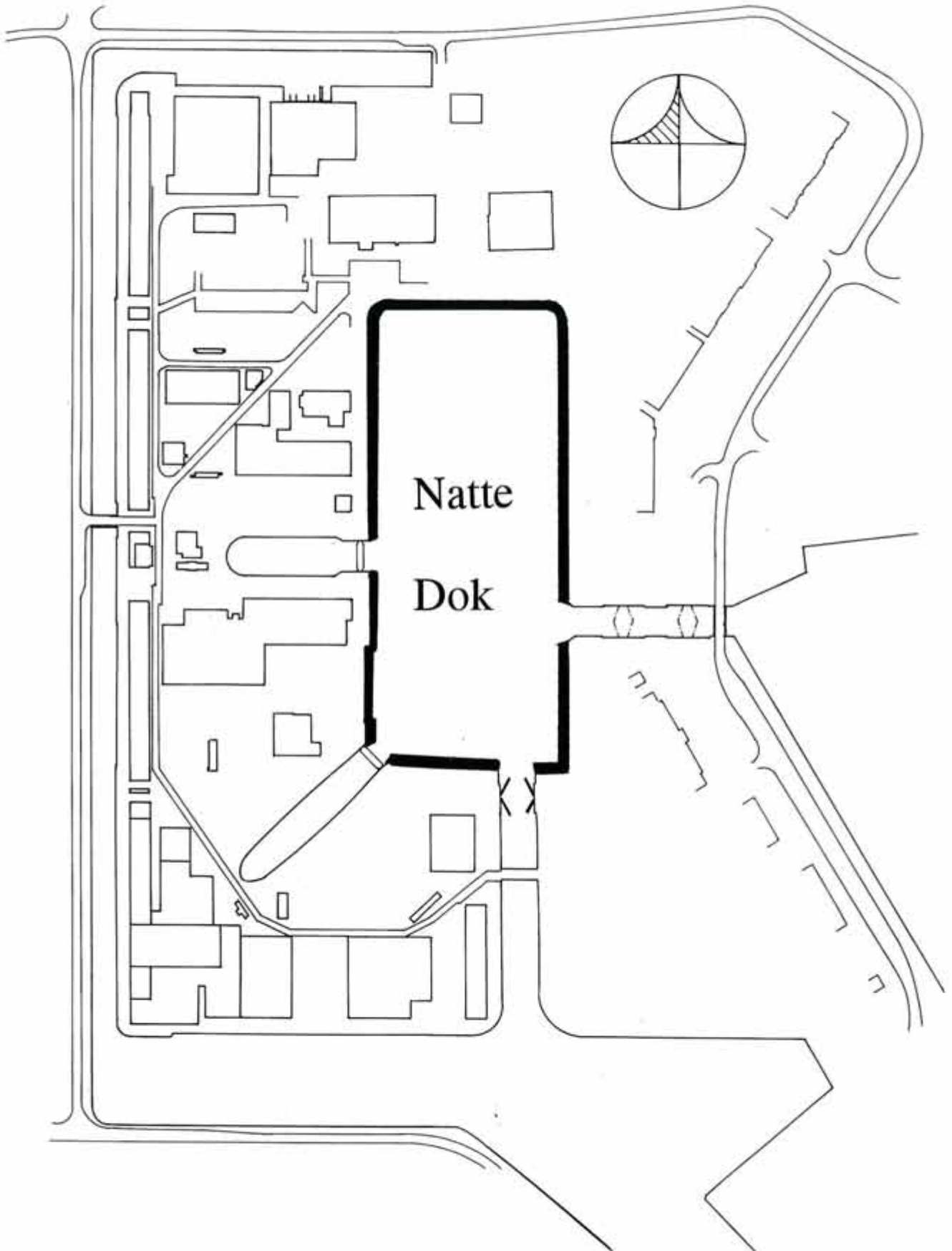
Onderzoeksperiode: september 1997

Uitvoering:
Kamphuis, bureau voor bouwhistorie
Oude Delft 224
2611 HJ Delft

bureau voor bouwhistorisch onderzoek, J.A. van der Hoeve
Acaciastraat 12 bis A
3551 BG Utrecht

In opdracht van:
Gemeente Den Helder
Dienst Stadsontwikkeling & Beheer
Sportlaan 62
1782 ND Den Helder

© Copyright. Niets uit dit rapport mag gekopieerd of overgenomen worden zonder schriftelijke toestemming van de Gemeente Den Helder of van de auteur(s).

Plattegrond van de Oude Rijkswerf, met de plaatsbepaling van het Natte Dok (in zwart omlijnd).

VOORWOORD

De "Oude Rijkswerf" te Den Helder is een scheepreparatiewerf van de Marine, die in eerste aanleg dateert uit het begin van de 19de eeuw. In de loop der tijd hebben talloze uitbreidingen en aanpassingen plaatsgevonden, waardoor er nu een veelheid aan gebouwen uit zeer verschillende perioden op het terrein staat.

Omdat de Marine recent een nieuwe werf in gebruik genomen heeft, zijn de gebouwen op de "Oude Rijkswerf" leeg komen te staan. Het ligt nu in de bedoeling om een groot deel van het terrein en de gebouwen af te stoten aan de Gemeente Den Helder. Op het moment dat de Gemeente het terrein en de bebouwing over zal nemen, staan er grotere plannen op stapel. Deze plannen behelzen onder meer sloop van een aantal gebouwen en het plaatsen van nieuwbouw. Om een verantwoorde afweging tussen sloop en behoud te kunnen maken, hebben Burgemeester & Wethouders van de Gemeente Den Helder aan *Kamphuis, bureau voor bouwhistorie* te Delft en *bureau voor bouwhistorisch onderzoek, J.A. van der Hoeve* te Utrecht opdracht gegeven tot een bouwhistorische verkenning. Deze opdracht behelst eveneens een viertal gebouwen op het terrein van de Koninklijke Marine, een gedeelte van de Rijkswerf dat niet zal worden afgestoten.

Voor deze bouwhistorische verkenning heeft een archiefonderzoek plaatsgevonden in het archief van de Rijkswerf, de Gemeentelijk archieven en de Rijksarchieven. Gezien de enorme hoeveelheid beschikbaar materiaal en de formulering van de opdracht was het niet mogelijk en lag het niet in de bedoeling om een uitputtend onderzoek te verrichten. Niettemin zijn de voornaamste bestekken, tekeningen en foto's bij het archiefonderzoek gevonden, mede dankzij de niet aflatende hulp van M. Bakker. Ook zijn wij veel dank verschuldigd aan het Instituut voor Maritieme Historie in Den Haag. Het archiefmateriaal dat in het Centrale Archief Selectiedienst (CAS) te Winschoten berust, zal op een later moment naar het Archief Rijkswerf of het Algemeen Rijksarchief (ARA) te Den Haag verhuizen. Inventarisnummers van deze stukken zijn dientengevolge niet beschikbaar.

Het archiefwerk is verricht door drs E. Vink. De verkenningen van de gebouwen, de analyse van de bouwgeschiedenis aan de hand van de archivalia en de bouwkundige kenmerken van de gebouwen ("bouwsporen") is geschied door drs K. Emmens, M. Enderman, S.B. Frieling, ir J.A. van der Hoeve, ir K. Holstein, ir J. Kamphuis, ir E. Orsel, ir H. Vlaardingerbroek en ir L. Wevers. Zij zijn ook verantwoordelijk voor de rapportage en de samenstelling van de rapporten.

Het onderhavige rapport van het Natte Dok is gemaakt door ir K. Holstein. Zonder nadere vermelding zijn de afbeeldingen, zowel foto's als tekeningen, afkomstig van *Kamphuis, bureau voor bouwhistorie* of van *bureau voor bouwhistorisch onderzoek, J.A. van der Hoeve*.

J.A. van der Hoeve & J. Kamphuis.
Delft, december 1997

BOUWGESCHIEDENIS

Bij de bouw van het Natte Dok tussen 1812 en 1820 werden rijshouten kademuren aangelegd. In de periode 1854/'55 werden ter weerszijden van het Oude Dok of Dok I houten schermen ingeheid, ter versteviging van deze wanden.

In 1860 werd het dok aan de noordzijde met 30 el verlengd (afb. 1). Aansluitend (1860-1866) werden de kaden voorzien van een basaltbekleding met hardstenen dekzerken. In deze periode werden waarschijnlijk ook de kanons-lopen als meerpalen aangebracht (afb. 3-6).

Na de Tweede Wereldoorlog werden stalen damwanden voor de met basalt beklede kaden geplaatst. Daarop werd als afdekking een betonbalk aangebracht.

BESCHRIJVING:

De kademuur van het Natte Dok bestaat grotendeels uit stalen damwandplaten met een betonnen afdekking. Deze constructie dateert van na de Tweede Wereldoorlog.

Op enkele plaatsen zijn nog oudere afwerkingen waar te nemen. Zo zijn aan de monding van het Oude Dok of Dok I horizontale banden metselwerk uit 1856 bewaard gebleven, dat behoort bij de vernieuwing van dit dok. Bij de monding van het Nieuwe Dok of Dok twee is vertikaal metselwerk uit 1866 zichtbaar, dat behoort bij de bouw van dit dok. Bij het Boerenverdriet is een stuk basaltmuur behouden.

Aan de oostzijde van het Natte Dok zijn zes kanonnen in de kade aangebracht, die als meerpalen fungeren (afb. 3-6). Het betreft kanonnen uit 1811, genummerd: 172, 192, 206, 62, 218 en 233. Deze voorladers, die tot de jaren veertig van de 19e eeuw courant waren, zijn waarschijnlijk in 1866 ingemetseld. De overige meerpalen, van verschillende vorm, dateren van recenter datum (afb. 7 en 8).

Een gietijzeren tegel in de bestrating wijst op een hoogspanningsleiding. De tekst op de tegel meldt: P.E.N. (Provinciale Electriciteitsmaatschappij Noord-Holland) en H.S. (Hoogspanning). Er zijn meerdere tegels met de tekst ERW aanwezig.

WAARDERING

1) Stedebouwkundige waarde:

Het Natte Dok vormt de kern van de Oude Rijkswerf en heeft daardoor een grote stedebouwkundige waarde. De belangrijkste onderdelen van de Rijkswerf waren in oorsprong in de assen van het Natte Dok geplaatst: de zeesluis, het Oude Dok met bijbehorend stoommachinegebouw (gebouw 47), het Dokkanaal en het Torentje (gebouw 4). Deze opzet is ook nu nog goed waarneembaar.

2) Architectuur- en bouwhistorische waarde:

Niet van toepassing.

3) Historische waarde:

Het Natte Dok heeft grote historische waarde omdat het van oorsprong af de functionele kern van de Oude Rijkswerf vormt.

4) Gaafheid:

Het Natte dok is in 1860 vergroot in noordelijke richting en de zeesluis is verplaatst. Desondanks is de hoofdopzet en de as-werking nog goed herkenbaar.

Het Natte Dok heeft hoge monumentale waarde.

ADVIES:

- Behoud van het Natte Dok is noodzakelijk.

BIJLAGE I**Bronnenmateriaal.**

- RANH, Archief van de onderdirecteur der Marine in het onderdepartement van de Zuiderzee te Den Helder en zijn voorgangers, 1813-1843, ingekomen stukken, 72: 1833, nov.

Extract etc., 15 nov. 1833

Het gaat om uit te voeren vervanging van het rijswerk van het grote scheepsdok. Volgens een rapport uit 1830 was dat toen over een lengte van 122 ellen gebeurd, nu is een verdere beschoeiing van 664 ellen vereist. Op gezag van het departement wordt door de directeur en commandant de onderdirecteur Willemsoord uitgenodigd om een bestek en voorwaarden op te stellen, zodat het bedoelde werk kan worden aanbesteed. Men wil a.s. voorjaar met het werk beginnen.

- ARW, bestekken, 1859:

Bestek nr. 13 wegens het maken, leveren en inhangen van een paar nieuwe sluisdeuren van geslagen ijzer in het dokkanaal, aanbesteed 22 sept. 1859. Met tekeningen.

- ARW, bestekken, 1860:

Bestek nr. 16 voor het verdiepen van het dokkanaal en het maken van een geul van dat kanaal naar de koopvaardersbinnenhaven, 4 maart 1860.

Het werk bestaat uit het verdiepen, over een lengte van circa 112 el, van de noordzijde van de vlotbrug tot aan de maritieme binnenhaven en het wegruimen van de houten beschoeiingen langs het kanaal, die door in totaal 336 el bazaltmuren worden vervangen.

Bestek nr. 17 voor het verdiepen en verruimen van het natte dok, aanbesteed 14 maart 1860. Met tekeningen.

Het gaat om het in den droge verdiepen van het natte dok uitgezonderd een oppervlakte van 4200 vierkante el, zodat het natte dok de volgende afmetingen krijgt: bodemdiepte onder het peil van 7.80 el; een wederzijdse helling van twee op één opgaande tot 1.50 el onder het

peil; breedte van de berm van 1 el.

Verder wordt het natte dok aan de noordzijde over 30 el lengte verruimd.

Er wordt een binnendam voor de zeedoksluis gelegd in het natte dok en de dam liggend voor het oude droge dok wordt opgeruimd.

De muren van het nieuwe dok worden gedeeltelijk aangevuld tot 1.40 el boven het peil.

Langs het natte dok worden bazaltmuren gemaakt.

Aan de noordzijde worden de afsluitingen van twee hellingen gemaakt voor in aanbouw zijnde schepen. Deze hebben de vorm van een schotbalksluis met vlakke vloer.

- ARW, bestekken, 1861:

Bestek nr. 22 voor het maken van meerpalen en stoelen voor uithouders langs het natte dok. Aanbesteed 8 juli 1861.

- ARW, bestekken, 1862:

Bestek nr. 27 wegens het verzwaren en voltooiën van de bazaltmuren langs het natte dok en het dokkanaal, aanbesteed op 5 aug. 1862.

- ARW, bestekken, 1866:

Bestek nr. 37 wegens het doen van werkzaamheden tot voltooiing van de dokwerken op het marine etablissement (opruimen van de aarden dam gelegen vóór het dok, afwerken bazalten kademuren, heien van een ducdalf in het natte dok, voltooiën van het rabat om het gebouw dokstoomtuig. Aanbesteed 23 juni 1866.

- ARW, bestekken, 1876:

Bestek en voorwaarden wegens o.a. het maken en leveren van een paar vloeddeuren voor de keersluis in het dokkanaal. Met tekeningen.

● ARW, bestekken, 1879:

Bestek en voorwaarden wegens het onderhoud van de dok- sluis- en andere waterwerken, 1879.

Hieruit blijkt over het afsluitingskanaal behalve een dubbele basculebrug ook een loopbrug te hebben gelegen. Over het dokkanaal een vlotbrug.

● ARW, bestekken, 1883:

Onderhoudsbestek:

O.a. vernieuwing van de vlotbrug over het dokkanaal: er komt een nieuw vlot waarop de bestaande brug wordt geplaatst.

● ARW, bestekken, 1946:

Bestek: het vervangen van een gedeelte kademuur door een stalen damwand aan de oost- en westzijde van het natte dok.

Afbraak van dekzerken en bazaltmuren en vervangen door ijzeren damplanken, lang 10 m en twee maal geteerd.

● ARW, bestekken, 1947:

Bestek: het vervangen van een gedeelte kademuur door een stalen damwand aan de oost- en westzijde van het natte dok.

● ARW, bestekken, 1952:

Bestek: het maken van kabeldoorvoeringen door stalen damwanden en het inbaggeren en leggen van elektrische kabels door het natte dok met bijkomende werken.

Dit moet plaatsvinden in de stalen damwand ten zuiden van de vlotterbrug.

● ARW, bestekken, 1952:

Bestek: het maken van een stalen damwand langs het natte dok, oostzijde, ten noorden van de brug, met bijkomende werken.

Totale lengte van dit gedeelte damwand: 102.90 m vanaf de bestaande stalen beschoeiing tot het begin van de gebogen kademuur.

● ARW, bestekken, 1954:

Bestek: het maken van een onderbouw voor een ophaalbrug over het dokkanaal met bijkomende werken.

Hiervoor worden twee houten landhoofden met de bestaande vlotbrug opgeruimd en het bovengedeelte van de kademuren gesloopt ter hoogte van de te maken ophaalbrug.

Men maakt het onderstel van de ophaalbrug, remmingwerken.

De landhoofden hebben een fundering van voorgespannen beton.

● ARW, bestekken, 1954:

Bestek: het maken van een stalen damwand met bijkomende werken langs de westzijde van het natte dok.

Lengte: ca. 52 m. De bovenkant van het betonnen ankerscherm komt te liggen op 0.70 m + NAP

● ARW, bestekken, 1954:

Bestek: het maken van een stalen damwand met gewapend betonnen afdekking en bijkomende werken, aan de oostzijde van het dokkanaal tussen brug en sluis.

En: het maken van twee remmingen aan de noordzijde van de keersluis.

● ARW, bestekken, 1955:

Bestek: het maken van een duc d'alf in het natte dok.

Aan de zuidzijde van het natte dok. Ter vervanging van de bestaande duc d'alf van Oregon-pine, die bestaat uit een koningspaal en vier zijpalen. De nieuwe duc d'alf wordt gemaakt van Basra Locus, bestaat eveneens uit een koningspaal en vier zijpalen.

Bestek: het maken van een stalen damwand met bijkomende werken, langs de zuidzijde van het natte dok, tussen dok 2 en de keersluis. (ook in dienstjaar 1956)

Het gaat om bazaltmuur en een gemetseld gedeelte kademuur.

• ARW, bestekken, 1955:

Bestek: het maken van een bovenbouw voor de ophaalbrug over het Boerenverdriet.

• ARW, bestekken, 1958:

Bestek: het maken van remstoelen in het natte dok en bij de keersluis en het herstellen van een gedeelte betonnen belopen in het afsluitingskanaal.

• ARW, bestekken, 1961:

Bestek: het herstellen van betonnen kanaalbelopen in het Afsluitingskanaal en het maken van een stalen damwand langs de noordzijde van het natte dok.

De damwand is lang 152 m. Met een kwartcirkelvormig gedeelte wordt de aansluiting aan de bestaande damwand langs de oost- en westzijde van het natte dok gemaakt. Aan de west- en oostzijde wordt van de betondekking zoveel weggesloopt, dat de aansluiting van de nieuwe tegen de bestaande damwand kan worden gemaakt.

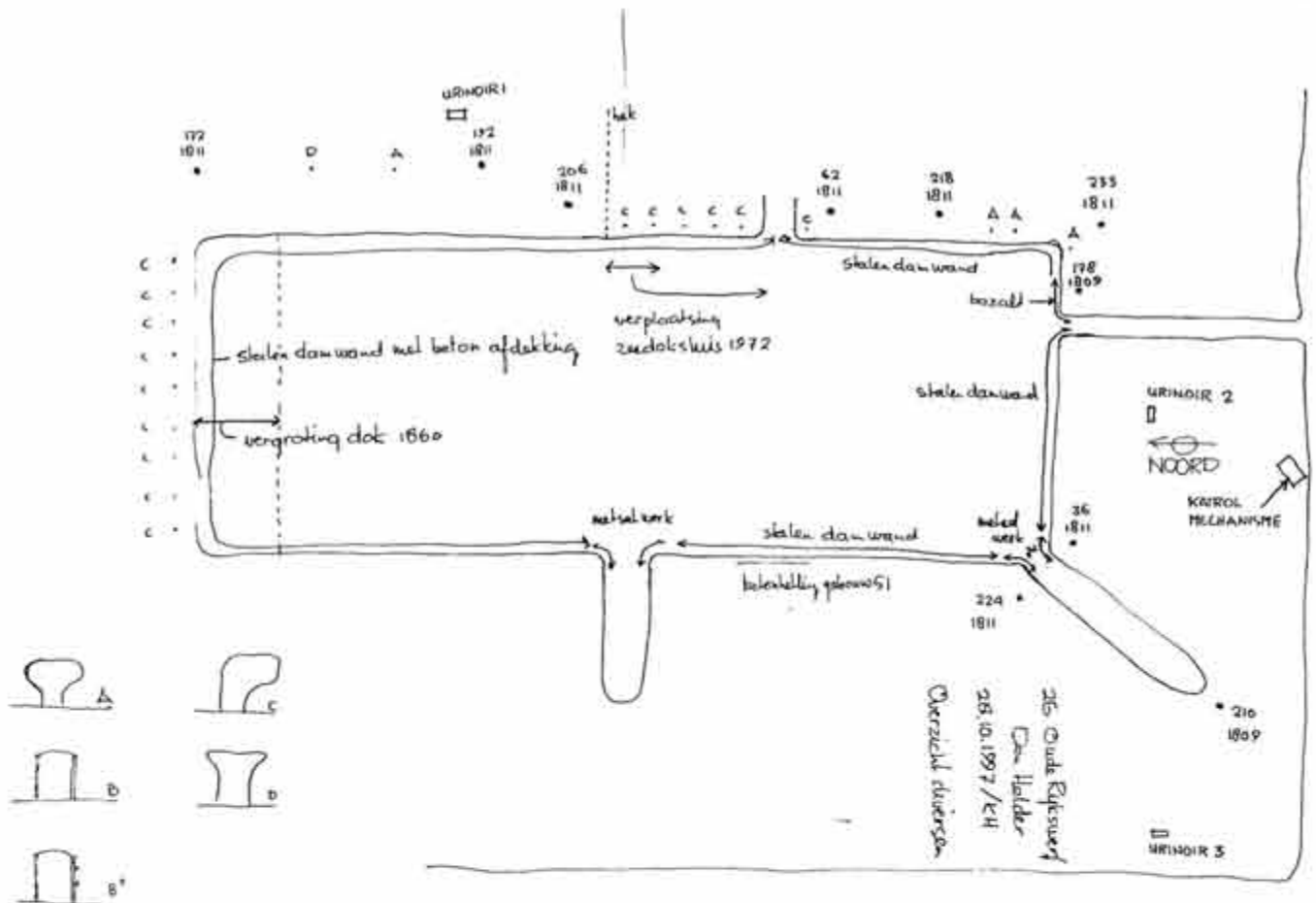
• ARW, opzichtersdagboeken, 1965

Het maken van een stalen damwand met gewapend betonnen afdekking en bijkomende werken aan de oost- en zuidzijde van het natte dok.

• ARW, opzichtersdagboeken, 1968:

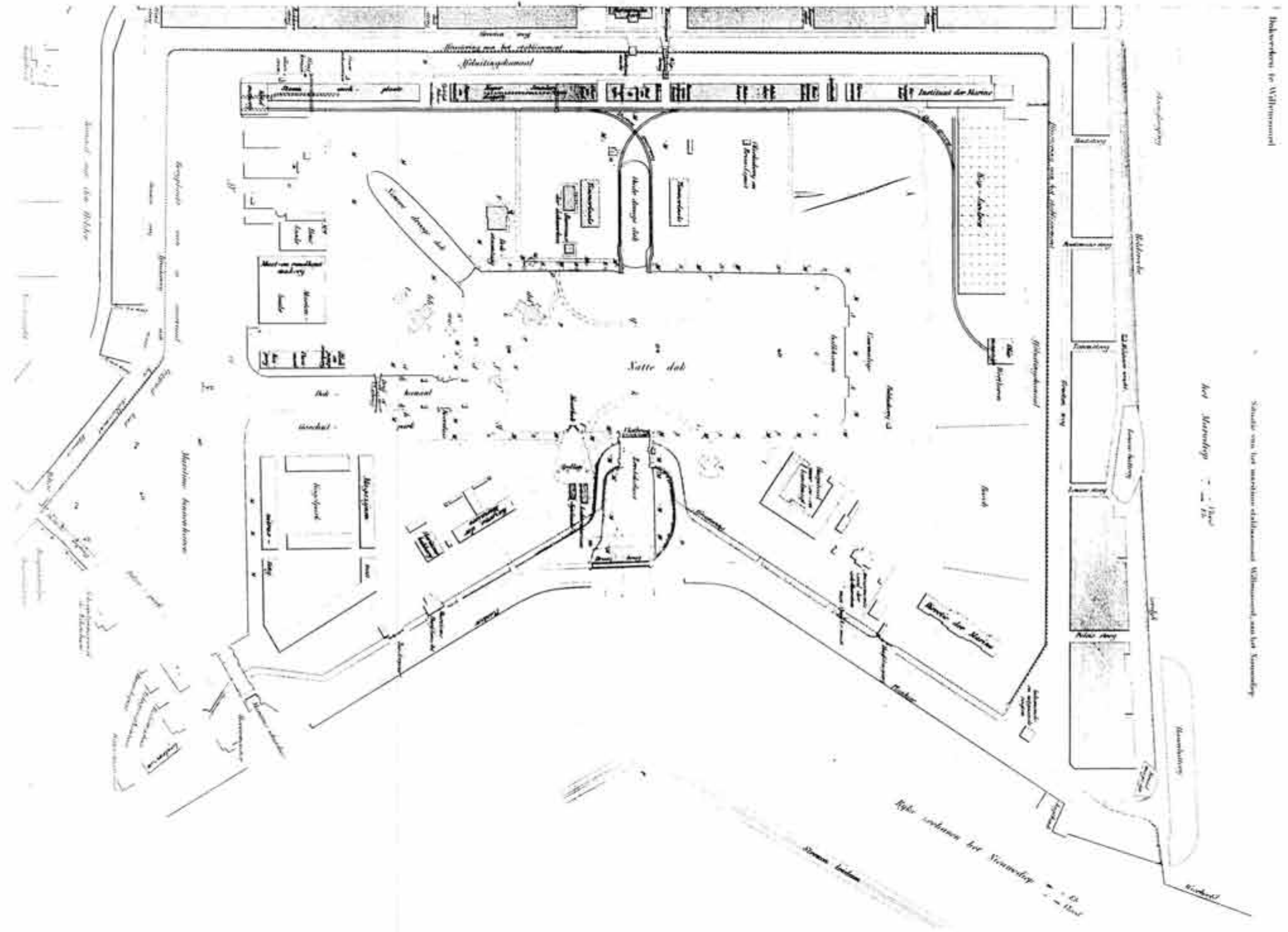
Het bouwen van kraanbaan 4 aan de noordzijde van het natte dok.

Het bouwen van een bergloods aan de noordzijde van het natte dok.

Afb. 1 Schetsmatige plattegrond van het Natte Dok met een overzicht van het materiaalgebruik van de kademuren en de verschillende typen meerpalen. Verder zijn de voornaamste wijzigingen van het Natte Dok aangegeven: de vergroting van het dok in 1860 en de verplaatsing van de Zeedoksluis in 1972.

- Verklaring**
- A. Grachten met twee schipgevelingen
 - B. Tijdelijke ophaalbrug bij toegang naar het van het water doorwaaiende gedeelte van de haven van de sluisdammen
 - C. Aankomst van de vissersboten
 - D. Bruggen bij de ommuurde ballhuizen
 - E. Aankomst van de vissersboten
 - F. Helling van de vissersboten, die naar de haven worden gebracht
 - G. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - H. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - I. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - J. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - K. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - L. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - M. Meerpalen
 - N. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - O. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - P. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - Q. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - R. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - S. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - T. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - U. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - V. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven
 - W. Ophaalbrug van de haven naar de haven van het water doorwaaiende gedeelte van de haven

Afb. 2 "Situatie van het maritieme etablissement Willemsoord aan het Nieuwediep" omstreeks 1862. Langs de kade staan meerpalen (M) en stoelen voor uithouders (S). De tijdelijke dammen voor de aanleg of vernieuwing van de sluisen en droogdokken zijn door middel van stippellijnen aangegeven. Aan de noordzijde is de voormalige balkhaven zichtbaar, die vermoedelijk omstreeks 1830 is aangelegd. In 1860 is deze haven weer gedeeltelijk gedempt, zoals aangegeven door middel van stippellijnen. (Herkomst: Instituut voor Maritieme Historie, Den Haag)

Afb. 3 (boven) Kanon uit 1811, dat vermoedelijk omstreeks 1866 hergebruikt is als meerpaal bij het Nieuwe Dok. Dit kanon heeft het nummer 224. De betonnen "manchet" is een latere toevoeging.

Afb. 4 (onder) Kanon uit 1811 op een gereconstrueerd affuit, staande bij het Marinemuseum. Op de loop staan de nummers en getallen: N° 31, L 1811 en 3599.

Afb. 5 (links) Een gietijzeren meerpaal, type D (zie afb. 1).

Afb. 6 (rechts) Een gietijzeren meerpaal, wellicht een voormalige kanons-loop.

Afb. 7 Meerpaal, bestaande uit een buisprofiel met betonvulling, type B (zie afb. 1).

Afb. 8 Meerpaal, bestaande uit een buisprofiel met betonvulling, een variant op type B (zie afb. 1).